

Fries, dat de schrijver niet verdacht moet worden van patos inzake ras-aangelegenheden.

Als we het boek zo nagaan: een echt Fries boek, vanzelfsprekend in het Fries geschreven. Maar de taalkeuze moet anders liggen. *Stiefmoeder Aarde* speelt zich niet alleen in Friesland af, maar ademt een Friese geest, in de forse schets van de klei-bewoners, en zeker nog meer in de juiste typering van de kleine boeren in de Friese Wouden. Maar De Vries liet zich niet verleiden tot het schrijven in de Friese taal. Van Hattum, hoewel ook vaak in Friesland te vinden met zijn verhaalstof, verklaart zelfs, dat hij het Fries onbruikbaar acht. Dit zal wel sarkastisch bedoeld zijn, maar fervente voorstanders voor een democratische behandeling van de „Memmetaal” hebben hem nimmer in hun gelederen kunnen begroeten.

Dat streekromanschrijvers hun kans niet wagen in het Nederlands, is verklaarbaar. Wat in Fryslân zeer bruikbaar is door het eigene, behoort daarbuiten al gauw tot het middelmatige. Maar dat mensen als Riemersma (*Fabryk, Minskrotten-Rotminken*) en Van der Velde (*De Fûke, Rjochtdei*) het niet in het Nederlandse taalgebied proberen, moet voortkomen uit de aard van hun kunstenaar zijn. Zij zijn tweetalig, maar wagen zich niet aan vertaling van hun Friese boeken. (Jan J. Bijlsma verzorgde de vertaling voor Van der Velde: *De Fuik*). Door die bepaaldheid - van een keuze voor het Fries kan men niet spreken - valt deze veelbelovende auteurs in ieder geval minder publiciteit ten deel. De Friese boekenweek is een gebeuren dat alleen de provincie Friesland schijnt aan te gaan, hoewel de Friezen over heel Nederland uitgezwermd zijn en hun moedertaal onder elkaar geenszins afzweren.

In bepaalde onderwijszaken vermeldt de wet dat waar Nederlandse taal en letteren staat, ook Friese taal en literatuur gelezen mag worden. Deze gelijkschakeling vinden we niet terug in onze literatuurboeken. Van taalkundige kant bekeken natuurlijk een juist standpunt.

Maar K. ter Laan vermeldt in zijn *Letterkundig Woordenboek van Noord en Zuid*, dat hij naast beoefenaars van onze algemene landstaal ook de beste vertegenwoordigers van het Fries en van onze dialecten heeft opgenomen.

De andere letterkundige handboeken die ik raadpleegde, vermelden geen Friese auteurs. Wel schrijft Knuvelde in *Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse Letterkunde* (deel I): „Van één Neder-

landse dichter is ons de naam bekend, van de Fries Bernlef, die in 809 stierf.” Misschien dat de Friese letterkundigen meesmuilen!

Theun de Vries geeft in zijn vertaling van het *Kleines Lexikon der Weltliteratur im 20. Jahrhundert* een eigen uitbreiding door meer Nederlandstalige auteurs op te nemen. Daarnaast vermeldt hij een aantal Zuidafrikaanse en Friese auteurs. Naar de afbakening der taalgebieden is het bijvoorbeeld terecht dat een dialektenschrijver als Omer Karel de Laey in een werk voor Nederlandse literatuur wordt opgenomen (*De dubbel fluit, II*, Anton van Wilderode). Maar de vraag kan gesteld worden of het voorbeeld van Ter Laan geen navolging verdient. Wat meer bekendheid met de belangrijke Friese auteurs zou, zeker in Noord-Nederland, op zijn plaats zijn.

Piet van Damme

De Nederlanden in het tijdperk der grote revoluties (1780-1794).

In 1953 publiceerde prof. Geyl in het „*Nieuw Vlaams Tijdschrift*” een vergelijkende studie over de revoluties in de noordelijke en zuidelijke Nederlanden op het einde van de 18e eeuw. Zijn stelling was dat ondanks bepaalde verschillen beide revoluties toch fundamenteel dezelfde kenmerken vertoonden. Deze stelling kan moeilijk weerlegd worden. Eigenlijk was het zo dat zowat overal in West-Europa en in de Westeuropese diaspora overzee dezelfde symptomen waar te nemen waren. Overal kwamen min of meer democratisch geïnspireerde groepen in opstand tegen de machthebbers. De oeroude idee dat alle soevereiniteit aan het volk toebehoorde was weer boven gekomen o.a. in de geschriften van J. Locke en de Franse filosofen, maar vooral ook in het proza van talrijke minder bekende maar veel gelezen journalisten en pamfletschrijvers.

Het was niet de Frans Revolutie (vanaf 1789 of zo men wil vanaf 1787) die het startsein gaf tot het losbranden van een aantal revoluties. De Franse Revolutie was slechts een schakel - zij het dan een zeer voorname - in de kettingreactie van revoluties die de Westerse cultuurgemeenschap zou kennen en die startte met de revolutie van de Verenigde Staten van Amerika (vanaf 1770 tot 1783) (1). Deze Amerikaanse revolutie was eigenlijk de eerste uitbarsting en als zodanig enorm belangrijk.

Hoe stonden de Nederlanden er voor op dit keerpunt in de geschiedenis

van het Westen? 17 jaar na het verschijnen van het artikel van prof. Geyl beschikken we momenteel over meer gegevens dan deze waarop deze eminente historicus toen kon steunen. Naast een aantal belangrijke detailstudies (2) vallen vooral op de synteses van C.H.E. De Wit, *De Strijd tussen Aristocratie en Democratie in Nederland 1780-1848*, (Heer-*Weltliteratur im 20. Jahrhundert* een len 1965) en het merkwaardig artikel van prof. J. Craeybeckx in het *Tijdschrift voor Geschiedenis* van 1967: *De Brabantse Omwenteling: een conservatieve opstand in een achterlijk land?* De studie van De Wit is het voorwerp geweest van hevige discussies. Wat hij schrijft over de 18e eeuw lijkt me in ieder geval uitstekend.

Ondanks talrijke weeklachten van kooplui en journalisten stelde de onafhankelijke Republiek (de Verenigde Provinciën) het in de tachtiger jaren van de 18e eeuw nog redelijk goed. De handelsverrichtingen waren er niet op achteruitgegaan. Beangstigend was het feit dat er weinig aangroei te bespeuren viel terwijl de rivalen Frankrijk en vooral Engeland een periode van intensieve economische groei doormaakten. Eigenlijk was Holland bezig zijn voordelige plaats van voornaamste stapelmarkt van Europa kwijt te raken. Dit werd vooral tijdens de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784) scherp aanvoeld toen de Republiek een beroep moest doen op de Franse vloot om de gebieden van de Oostindische Compagnie tegen de Engelsen te beschermen.

Ondanks de economische achteruitgang waren de ideeën van de Verlichting doorgedrongen in het Noorden. Bepaalde gedachten werden er met veel entoesiasme toegepast b.v. het scheppen van mogelijkheden voor volksonderwijs en bepaalde maatregelen in verband met de armenzorg.

Het situatieoverzicht van de Zuidelijke Nederlanden vergt meer gegevens. Over het algemeen wordt een dergelijk overzicht in nogal sombere kleuren geborsteld. Slechts de jongste generatie historici geeft toe dat de economie tijdens de regering van Maria Theresia en Jozef II (1748-1789) weer opbloeiende (3). Vooral in de tachtiger jaren trad er een generatie van durvende ondernemers aan te Oostende, Brugge, Gent, Brussel en Antwerpen. Lieven Bauwens was dus niet de enige die naar vernieuwing zocht. In Henegouwen werd steenkool gedolven en tussen Samber en Maas vestigden zich talrijke ijzergieterijen. Napoleon zou wellicht een heelwat be-

scheidener politiek hebben moeten voeren indien hij niet van de Belgische steenkool en ons ijzer gebruik had kunnen maken (4). Ook Verviers was ondertussen aan het uitgroeien tot een belangrijk centrum van wolnijverheid (5). De Zuidelijke Nederlanden stonden reeds klaar om de eerste natie op het vasteland te worden die de industriële omwenteling zou meemaken. Wanneer men het over het verval van de Zuidelijke Nederlanden op het einde van de 18e eeuw heeft, dan is een voornaam argument steeds het schrijnend gebrek aan cultureel leven. Ons cultureel leven was inderdaad weinig creatief. Een uitzondering moet gemaakt worden voor de beeldende kunsten. Antwerpen, Brugge en Gent waren nog steeds voornamelijk kunstcentra en brachten steengoede maar nog niet bestudeerde en meestal onderschatte beeldhouwers en kunstschilders voort (6). Het is waar dat er geen hoogstaande literatuur werd gepleegd. Dit was m.i. een van de meest nefaste gevolgen van de verfransing. Hier moeten we even nuanceren. Op het einde van het Oostenrijks regime maakten onze hogere kringen steeds meer en meer gebruik van het Frans. De grote meerderheid van onze notabelen bleef het Nederlands toch nog steeds als moedertaal beschouwen. Deze verfransingsgolf was zeker niet onafwendbaar; er groeide trouwens een reactie tegen het gebruik van een vreemde taal in plaats van de moedertaal. De meest bekende verdediger was J. Verlooy (7). De stelselmatige verfransing van de bestuursambtenaren en de hogere kringen gebeurde slechts tijdens de Franse bezetting (8).

Toch bleven we niet van alle cultuur verstoken. Zeer veel cultuurproducten werden gekonsumeerd. De schouwburgen van Oostende, Brugge, Gent en Brussel vertoonden de meest avantgardistische toneelstukken. In bijna geen enkele van de zeer talrijke private huisbibliotheken ontbraken werken van Voltaire, Montesquieu, J.J. Rousseau en... Erasmus (9). Het was waar dat de Vlaamse intellectuelen op het Frans cultuurleven waren georiënteerd; van de andere kant was het contact met het noorden niet verbroken. De Noordnederlandse boekenproductie vond een goede afzetmarkt in de Zuidelijke Nederlanden. Uit wat voorafgaat blijkt dat zowel in het Noorden als in het Zuiden de filosofische literatuur uitstekend bekend was. Waarom brak er dan geen revolutie naar Frans model uit in deze landen?

Iedere generatie velt opnieuw haar

oordeel over het verleden. Tans worden alleen deze 18e-eeuwse revoluties gewaardeerd die een duidelijk democratisch karakter vertoonden. Indien dit niet het geval was, wordt ze reaktionair genoemd en met de revolutie meteen ook de gehele maatschappij en de cultuur die deze omwenteling voortbracht. Veeleer dan het verloop van de gebeurtenissen te schetsen, komt het er dus op aan een waardeoordeel te formuleren: waren onze revoluties democratisch (progressief) of traditionalistisch (reaktionair)?

Ik poneer de stelling dat de revolutie in de Republiek (vanaf 1782 tot 1787) de eerste voornamelijk democratische revolutie in Europa was (alans van deze reeks die ook de Franse revolutie voortbracht) (10). Het revolutiegebeuren kende een zeer verwarrend verloop. Dit kwam door het feit dat er geen sterk centraal gezag bestond dat door de patriotten kon worden bestreden. Door de federale structuur van de Republiek moest er in iedere provincie en zelfs in iedere gemeente afzonderlijk revolutie gevoerd worden. Het ontbrak eveneens aan een algemeen erkende hoofdstad waar het pleit tussen de diverse partijen beslecht zou kunnen worden. Wanneer we het gebeuren globaal bekijken zien we duidelijk enkele grote partijen zich aftekenen. Uiteindelijk werd strijd geleverd tussen de democraten (de tot dan toe politiek onmondig gehouden burgerij) en het verbond van regenten en de stadhouder. Deze laatsten werden nu wel erg geremd in hun streven om hun macht te vergroten. De democraten skandeerden leuzen en schreven teksten die later in Frankrijk herhaald zouden worden. Utrecht kon er fier op wezen het eerste op een democratische wijze aangesteld gemeentebestuur van Europa gekend te hebben (1784).

De stadhouder en de regenten konden de democraten niet klein krijgen al werden ze dan ook met alle mogelijke middelen door Engeland gesteund (cfr. de rol van de Engelse diplomaat Harris). Uiteindelijk moest de Pruisische echtgenote van stadhouder Willem V een beroep doen op Pruisische troepen: Amsterdam kapituleerde op 10 oktober 1787. Er volgde een geweldige repressie. Toch gaven de democraten de strijd niet op: zeker 5.000 (maar vermoedelijk veel meer) weken uit naar de Zuidelijke Nederlanden en vandaar naar Frankrijk. Er zou in ieder geval nagegaan moeten worden hoe groot hun invloed er geweest is op de gebeurtenissen en op het bewust maken van de Franse publieke opinie.

Maar ook omgekeerd: de Franse revolutie beïnvloedde eveneens de moeders in de Republiek. Aangespoord door de suksessen van de Fransen groeide het aantal Nederlandse democraten steeds maar aan. Ze groepeerden zich in 1792 in het Bataafs Comité en toen de Fransen in 1795 de Republiek binnenvielen vonden ze Amsterdam in democratische handen. Merkwaardig bij dit alles is wel dat de ideologie en het programma van deze Nederlandse democraten eerder geïnspireerd waren door het natuurrecht en een oeroude inlandse democratische traditie dan door de theorieën van de Franse filosofen.

De revolutie in de Zuidelijke Nederlanden (de Brabantse Omwenteling 1789-1790) kende een ander verloop (11). De meeste waarnemers noemen dit een typisch traditionalistische of conservatieve revolutie. Laten we dit nu even onderzoeken. In tegenstelling tot de Franse revolutie en de opstand in de Republiek vertoonde de Belgische revolutie een sterk nationalistisch karakter. Het ging er in de eerste plaats om - en dit wordt dikwijls over het hoofd gezien - zich van de heerschappij van de keizer van Oostenrijk te bevrijden. Keizer Jozef II wou als verlicht despoot alle specifieke nationale privilegiën en vertegenwoordigende organen van de bevolking (de Staten) afschaffen en vervangen door nieuwe instellingen. Nu waren de oude konstituties en instellingen (waaronder vooral de Staten die subsidies aan de vorst konden weigeren) de enige wettelijke middelen waarmee onze voorouders zich tegen een eventuele dikdatur van hun vorst konden verzetten. Er zat dus een zekere democratische inslag in de defensieve reflex die de opstand in feite was. Ook de democraten (o.a. aanhangers van Vonck) streden tegen Jozef II en aanvaardde de grote waarde van een konstitutie zoals de Brabantse Blijde Inkomst als verweermiddel tegen een tiran. Deze democraten zetten echter een tweede stap en wilden de Staten op een meer democratische manier laten samenstellen. We kennen de rest van het verhaal: de democraten werden door de traditionalisten (zij die de macht in de Staten bezaten en voor zich alléén wilden houden) uit alle functies gewipt (maart 1790). Dit gebeurde mede door het feit dat de kerk zich in het konflikt had gemengd en een zeer behoudsgezind standpunt innam. Het was kardinaal Franckenberg die de campagne tegen de democraten had ingezet. De klerici wierpen op dat ogenblik een zeer zwaar gewicht in de schaal: ze hadden zich zeer

fanatiek tegen Jozef II, die inderdaad de kerk zou hervormen, opgesteld. Zonder hun participatie zou de revolutie wellicht onmogelijk geweest zijn.

Waren de Zuidelijke Nederlanden niet tot een democratische revolutie in staat en daarbij aansluitend was onze bevolking achterlijk vergeleken bij de inwoners van de nabuurlanden?

Ik geloof dat we weinig diepgaande konkluzies kunnen trekken uit het gebeuren van 1789-1790. Het was slechts een eerste fase (bevrijding en konsolidatie van het eigen nationale bestuursysteem) van wat een ingewikkeld revolutieproces geworden zou kunnen zijn. De leden van de Staten die tijdens de revolutie de uitvoerende en wetgevende bevoegdheden kumuleerden zouden hun bewind zeker hebben moeten verdedigen tegen groepen die niet in deze bestuurskolleges vertegenwoordigd waren. Dit waren vooral de intellectuele en handeldrijvende of ondernemende burgers. Trouwens in Vlaanderen en zeker te Gent, maar ook in Henegouwen en West-Vlaanderen, waren de demokraten zo sterk in aantal dat ze onmogelijk uitgeschakeld konden worden. Ernstige meningsverschillen en conflicten tussen deze gewesten en het meer conservatieve Brabant zouden onmogelijk lang kunnen uitblijven (12).

Na de eerste Oostenrijkse Restauratie konden de demokraten zich nogmaals manifesteren tijdens de korte eerste Franse inval (1792-1793) (13). Zowat overal ontstonden toen Jacobijnse klubs (14). Toch werd deze periode geen sukses voor de Fransen. De meerderheid van onze inwoners wou zich niet door vreemden nieuwe instellingen laten opdringen. Maar toch kon een belangrijke en actieve democratische minderheid vastgesteld worden die haar kans afwachtte. Ze zou nooit de gelegenheid krijgen haar ideeën waar te maken. De Franse inval, respectievelijk in 1794 in het Zuiden en in 1795 in het Noorden, maakte een normale evolutie onmogelijk. Het Frans regime in België maar ook het koninkrijk van Lodewijk Napoleon in het Noorden verhinderden het verder harmonisch ontplooiën van de democratische groepen.

Eén konkluzie kan m.i. zeker worden getrokken: zowel de noordelijke als de zuidelijke Nederlanden waren reeds vóór de komst van de Fransen gekonfronteerd met problemen in verband met demokratisering en modernisering van het staatsbestel. Nederland kende een volwaardige democratische revolutie die echter

door Pruisische troepen werd gesmoord. In de geschiedenis van de democratie moet deze revolutie zeker een ereplaats innemen. De intrensieke waarde ervan was even groot als die van de gebeurtenissen in Frankrijk. Bovendien kwam Frankrijk pas later aan bod! Maar Frankrijk was op dat ogenblik omwille van zijn groot aantal inwoners een veel belangrijker natie dan de Verenigde Provinciën. De gecentraliseerde staatsstructuur maakte het konflikt onmiddellijk nationaal. Het lot van de koninklijke familie sprak tot de verbeelding. Bovendien hadden de Fransen het geluk mee te maken dat de coalitie die de revolutie kwam indijken na de kanonnade te Valmy (20 septemebr 1792) rechtsomkeer maakte. En toen de zegevierende Franse legerbenden naar alle windstreken oprukten, kreeg meteen geheel Europa met de Franse revolutie te maken. Maar ondertussen was de Franse revolutie van inhoud veranderd: de autochtone democratische bewegingen in de veroverde gebieden kregen geen kans meer. Dit was ook het geval met de Zuidnederlandse demokraten. Maar deze verdienen dan toch in ieder geval geciteerd te worden in het dagorder van de 18e-eeuwse internationale democratische beweging.

Dr. Yvan Van Den Berghe,
aangesteld navorser N.F.W.O.

(1) Zie in dit verband R.R. Palmer, *The Age of the Democratic Revolution*, I en II, Princeton 1959-1964 en J. Godechot, *Les révolutions 1770-1799*, Parijs 1963.

(2) De auteur van dit artikel schreef een nog niet uitgegeven proefschrift over: *Een analytische studie van het ontstaan en de reacties van de eerste moderne politieke groepen te Brugge (1780-1794)*, Gent 1969.

(3) Zie o.a. H. Coppejans-Desmedt, *Economische opbloei in de Zuidelijke Nederlanden*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. VIII, 1955, blz. 261-288.

(4) J. Craeybeckx, *Les débuts de la révolution industrielle en Belgique et les statistiques de la fin de l'Empire*, in *Mélanges offerts à G. Jacquijns*, Brussel 1968, blz. 115-144.

(5) P. Lebrun, *L'industrie de la laine à Verviers pendant la XVIIIe et le début XIXe siècle*, Luik 1948.

(6) Een voorbeeld ter illustratie: in haar zeer recente studie: *Jan Garemijn (1712-1799)*. Kritische analyse van schilderijen, Brugge 1970, onderschat B. de Prest het werk van deze schilder met als voornaamste argument dat de 18e eeuw in Vlaanderen in ieder geval te Brugge toch niets waardevols kon voortbrengen.

(7) H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*, I, Antwerpen 1963, blz. 130-141.

(8) Hier nuanceren we enigszins het oordeel van M. Deneckere die in zijn *Histoire de la langue française dans les Flandres (1777-1823)*, Gent 1954, een te somber beeld van de toestand van het Nederlands in Vlaanderen op het einde van de 18e eeuw schildert.

(9) Hier steun ik hoofdzakelijk op eigen onderzoek van het Gents en Brugs bibliotheekbezit.

(10) Voor het revolutiegebeuren in de Verenigde Provinciën verwijs ik naar het reeds geciteerde werk van C.H.E. De Wit. Terecht brak deze auteur met de stellingen van de historicus Colenbrander die zich zeer denigrerend over de patriotten had uitgelaten. De Wit is ook meer genuanceerd in zijn ontleding van de diverse strekkingen in de partij van de patriotten dan Geyl was in zijn *De Patriottenbeweging 1780-1787*, 1947.

(11) Het beste werk over de Brabantse Omwenteling is momenteel nog steeds het boek van S. Tassier, *Les démocrates belges de 1789*, Brussel 1930.

(12) Zie o.a. P. Rogghé, *De omwenteling van 1789. Het aandeel van Vlaanderen*, in *Bijdragen tot de Geschiedenis en Oudheidkunde*, 1943, blz. 143-179.

(13) S. Tassier, *Histoire de la Belgique sous l'occupation française en 1792 et 1793*, Brussel 1934.

(14) Zie o.a. mijn artikel *De reacties van de Brugse Jacobijnen tijdens de eerste Franse inval (1792-1793)*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 1965, blz. 85-134.

vlaamse beweging

Huistaal = Schooltaal.

Taalverklaring van het gezinshoofd te Brussel.

„Ik aarzel niet af te raden kinderen naar een school te sturen met andere voertaal dan de huistaal. Dit kan onvermijdelijke gevolgen bijbrengen, niet alleen wat de taalbeheersing betreft, maar vooral op de denkwijze. De wijze van denken wordt gelijktijdig met het aanleren van de taal verworven. Hetzelfde kan worden gezegd van een te vroeg onderricht in de tweede taal. Dit brengt een aantal onevenwichtigheden bij. Toch is dit een opvoedkundige raad, geen wettelijke verplichting. Wat stoort is dat men een onderwijstaal oplegt.”

(Uit: *Het Pennoen* - januari 1971 „Al pratend met senator André Lagasse” blz. 6-8).

De eerste wettelijke bepaling over de huistaal als voertaal ontmoeten wij in de Wet op de leerplicht (Wet Poulet) van 19 mei 1914 (Artikel 15). Bij dit Artikel werd reeds de taal-